

شناسایی و تبیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر کیفیت منظر در

بافت‌های تاریخی شهرها (مطالعه موردی: محله سنگ سیاه شهر شیراز)^۱

ابوالفضل بادآهنگ*، حسین کلانتری خلیل‌آباد**، کرامت‌اله زیاری***

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۳

نوع مقاله: پژوهشی - ۳۷-۵۰

چکیده

بافت‌های تاریخی به عنوان شاهکارهای معماری و فرهنگی، بخشی ارزنده از هویت و تاریخ یک شهر و منطقه را تشکیل می‌دهند. حفظ و نگهداری این بافت‌ها و توجه به کیفیت منظر آنها امری بسیار حائز اهمیت است که متأسفانه امروزه به دلایل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، مورد غفلت واقع شده‌اند. هدف پژوهش حاضر، شناسایی و تبیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر منظر بافت تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز است. این پژوهش از لحاظ هدف، کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی است. جهت گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز از مطالعات کتابخانه‌ای-اسنادی و میدانی توزیع پرسشنامه و جهت تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از نرم افزار MicMac و تکنیک دلفی بهره‌گیری شده است. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که از میان ۲۲ عامل اصلی مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز، در مجموع ۷ عامل کلیدی در وضعیت منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز تأثیرگذارند بدین صورت که این عامل‌ها بیشترین تأثیرگذاری را بر دیگر عوامل و کمترین تأثیرپذیری را از دیگر مولفه‌های مؤثر بر کیفیت منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز دارند و شامل عوامل «وحدت فضایی (هماهنگی‌های عناصر) (V4)، رنگ و مصالح (V16)، فضای پیاده‌روها (V19)، احساس امنیت و آرامش (V14)، فضای سبز (V20)، مبلمان شهری (V12) و نورپردازی‌ها (V15)» می‌باشند. نتایج پژوهش بیانگر آن است که منظر شهری مطلوب، تأثیرات بسیاری بر کیفیت زندگی شهروندان و افزایش میزان رضایتمندی آنان از عملکرد مدیریت شهری دارد که به دنبال آن سبب ارتقا مشارکت شهروندان در طرح‌های توسعه شهری خواهد شد. دستیابی به منظر شهری مطلوب، مستلزم، شناسایی عوامل مؤثر بر آن و برنامه‌ریزی برای بهبود وضعیت این عوامل می‌باشد. چرا که به واسطه ارتباط درونی عوامل تشکیل دهنده منظر، تغییر در هر عامل سبب تغییر در سایر عوامل می‌شود. در این میان مداخله در منظر بافت‌های تاریخی شهرها به سبب ارزشمندی این بافت‌ها، بسیار حساس است.

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری ابوالفضل بادآهنگ با عنوان «تبیین منظر در بافت‌های تاریخی شهرها (نمونه موردی: محله سنگ سیاه شیراز)» که با راهنمایی حسین کلانتری خلیل‌آباد در گروه شهرسازی دانشگاه آیت‌الله آملی انجام یافته است.

* Vahidreza.badahang@gmail.com

* دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آمل، آمل، ایران

H_kalantari2005@yahoo.com

** نویسنده مسئول: استاد جهاد دانشگاهی، گروه شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد آمل، آمل، ایران

zayari@ut.ac.ir

*** استاد گروه شهرسازی دانشگاه آزاد اسلامی واحد آمل، آمل، ایران

مقدمه

بر اساس گزارش سازمان ملل، سال ۲۰۰۸ نقطه عطفی در تاریخ جهان است، زیرا بیش از نیمی از جمعیت جهان ساکن در شهرها بودند، همچنین پیش-بینی می‌شود این رقم تا سال ۲۰۳۰ به حدود ۵ میلیارد نفر افزایش یابد که حدود ۴ میلیارد آن متعلق به جمعیت کشورهای در حال توسعه است (زیباری و همکاران، ۱۳۹۹: ۲). پس از پایان قرن بیستم، ساخت مکان‌های بهتر به موضوع اصلی برنامه‌ریزان و طراحان شهری تبدیل شده است (Healey, 2010; Inoue et al, 2022) آنچنان که بهبود کیفیت زندگی شهروندان در چارچوب توسعه پایدار، به یکی از مهمترین دغدغه‌های مدیران شهری تبدیل شده است (Komasi et al, 2022: 1, Ebrahimzadeh & Komasi, 2014). از آنجا که یکی از مهمترین عناصر شهری که سبب بهبود کیفیت زندگی شهروندان می‌شود، کیفیت منظرشهری است؛ محققان از جنبه‌های مختلف مطالعات زیادی را در مورد الگوی منظر شهری انجام داده‌اند (Fan et al., 2021; Deng et al, 2022). منظر شهری به عنوان یکی از گونه‌های منظر، دانشی نوین است که محصول تفسیر جدید انسان معاصر از مقوله فضا است که در آن فضا نه موجودیتی فیزیکی بلکه پدیده‌ای با ابعاد درهم تنیده عینی-ذهنی است. مطابق این تعریف هر گاه ساماندهی منظر مورد نظر باشد مقصود اثرگذاری بر کلیت این رابطه است با علم بر این موضوع که هرکدام از این دو وجه بر دیگری اثر می‌گذارند (همتی و همکاران، ۱۴۰۱: ۶۶). بافت مرکزی و قدیمی شهرها، که روزگاری مهم‌ترین و بهترین محله‌های مسکونی شهرها بوده‌اند و به دلیل حضور اجتماعات انسانی امروز دارای

عناصر تاریخی و به یادمانی با ارزش متعددی هستند، در حال حاضر، دچار فرسودگی ناکارآمدی شده است (زیباری و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۵). بافت‌های تاریخی بخشی از سرمایه اجتماعی فرهنگی شهرها هستند که براساس سنت‌های معماری و شهرسازی و با توجه به شرایط محیطی و ویژگی‌های اجتماعی-اقتصادی ساکنان، در طول سالیان متمادی تکوین یافته‌اند؛ لذا از لحاظ سازمان فضایی در سیستم شهری به لحاظ ساختار و کارکرد متناسب با مقتضیات زمان‌های گذشته هستند. امروزه این بافت‌ها علیرغم این که میراث فرهنگی-تاریخی ارزشمندی را در خود دارند، محل سکونت و معیشت بسیاری از شهروندان نیز هستند (کلاتری خلیل‌آباد و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۲).

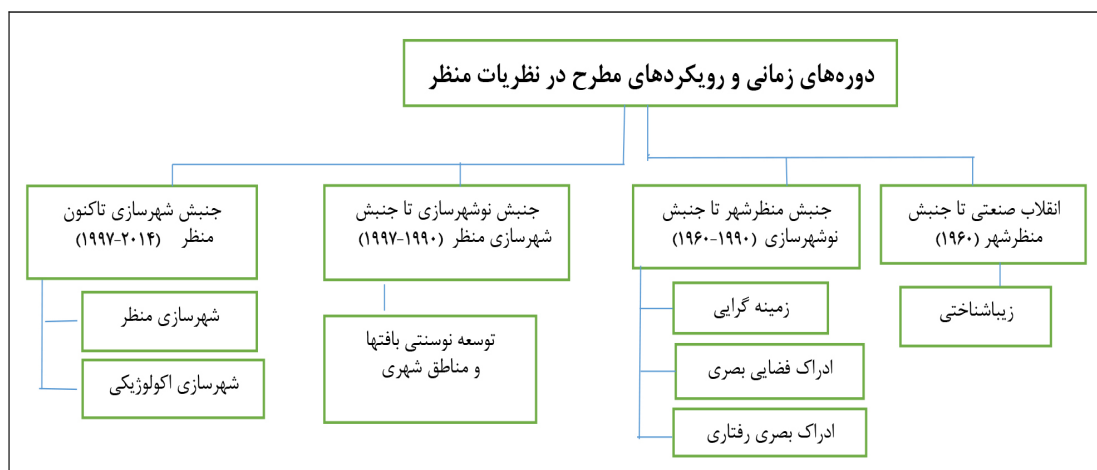
هسته فرهنگی-تاریخی شهر شیراز به عنوان حوزه فراگیر با وسعتی معادل ۳۶۰ هکتار، طی یک فرایند تدریجی ۱۳۰۰ ساله در قلب شهر شیراز شکل گرفته است. محله سنگ‌سیاه با حدود ۸۰ هکتار مساحت در غربی‌ترین بخش این بافت تاریخی قرار گرفته است. این منطقه افزون بر اینکه هسته اولیه پیدایش شهر شیراز بوده، هم‌اکنون نیز بسیاری از فعالیت‌های مرکزی تجاری، مذهبی، خدماتی، اداری و توریستی را در خود جای داده است (ربیعی و فلامکی، ۱۴۰۱: ۱۹۵). محله سنگ‌سیاه شیراز، با گذشت زمان و در راستای تحولات صورت گرفته و رشد جمعیت دچار تغییرات زیادی شده است. تغییراتی که منجر به فرسودگی کالبدی و اجتماعی در این بافت ارزشمند و تاریخی گردیده است. با توجه به حساسیت بالای هر گونه مداخله در بافت‌های تاریخی به ویژه مداخله در منظر این بافت‌ها، هدف پژوهش حاضر شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر منظر محله سنگ‌سیاه شهر شیراز از میان

شهر تا «جنبش نوشهرسازی» (۱۹۹۰-۱۹۶۰) با رویکرد زمینه‌گرایی (ادراک فضایی بصری و ادراک بصری رفتاری)؛ جنبش نوشهرسازی تا «جنبش شهرسازی منظر» (۱۹۹۷-۱۹۹۰) با رویکرد توسعه نوشتنی بافت‌ها و مناطق شهری، و در نهایت جنبش شهرسازی منظر تاکنون (۲۰۱۴-۱۹۹۷) با رویکردهای «شهرسازی منظر» و «شهرسازی اکولوژیکی» دلایل دسته‌بندی و مکانیزم طبقه‌بندی رویکردهای فوق را می‌توان در طرح نظریه اولین نظریه پرداز جنبش مربوطه از لحاظ زمانی در ابتدای هر دوره و نیز شناسایی مؤلفه‌های مطرح در نظریات اندیشمندان همسو و تأثیرگذار در آن موضوع و در نهایت شکل‌گیری و بالندگی رویکرد مستخرج از نظریات اندیشمندان مذکور جستجو نمود به عنوان مثال «کامیلوزیته» با عنوان نمودن «زیبایی بصری در شهرها» در سال ۱۸۸۹ سبب آغاز رویکرد زیباشناختی در دوره انقلاب صنعتی تا جنبش منظر شهر و مطرح شدن مؤلفه زیباشناختی عینی شد. در سال ۱۹۹۷ شاهد آغاز رویکرد شهرسازی منظر هستیم، رویکردی که در آن منظر و فضای باز به عنوان عناصر اصلی ساخت شهر مورد توجه قرار گرفته و مؤلفه چندسطحی، زمینه‌ای و پیچیده به سایر مؤلفه‌های قبلی اضافه شده است. در شکل (۱) طبقه‌بندی دوره‌های زمانی و چارچوب گونه‌شناسی رویکردها نشان داده شده است و در ادامه گونه‌شناسی تکامل تاریخی، رویکردها، نظریه‌پردازان و مهم‌ترین مفاهیم کلیدی مرتبط با منظر شهر از ۱۹۶۰ تاکنون به انضمام مؤلفه‌های رایج در هر رویکرد ارائه شده است (شاملو و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۹۸-۱۹۹)

عوامل مختلف تأثیرگذار بر منظر این بافت است که در این راستا سؤال اساسی پژوهش عبارت از این است که پیشران‌های کلیدی مؤثر بر منظر محله سنگ‌سیاه شهر شیراز کدامند؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

آنچه از مفهوم منظر از نیمه دوم قرن بیستم یاد می‌شود «منظر به عنوان واقعیتی عینی-ذهنی حاصل تعامل فردی و اجتماعی انسان با مکان در بستر تاریخی و جغرافیایی است» منظر در واقع کلیتی است که معرف رابطه دوسویه بین سوژه (انسان یا ذهن) و ابژه (محیط یا عین) می‌باشد. منظر فراتر از ابژکتیو (عینیت) صرف یا سوژکتیو (ذهنیت) مطلق است. دو بعد عینی و ذهنی از هم غیر قابل تفکیک هستند. بنابراین ابعاد عینی و ذهنی منظر، کلیتی توأمان و همزمان است (سلطان قرائی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۳). به عبارتی دیگر، منظر یک مفهوم نظری در حال تکامل و رویکرد منظر، یک مفهوم برآمده از تعاریف تئوری منظر بوده که به تبیین رابطه دوسویه میان انسان و محیط می‌پردازد. رویکرد منظر با بهره‌گیری از این فلسفه و وجوه مختلف آن، ابعاد نوینی را در جهت حل مشکلات معرفی می‌نماید (حائری و اسماعیل‌دخت، ۱۴۰۱: ۶۰). منظر شهر در مقیاس‌ها و سطوح مختلف قابل رویت و درک است، در هر کدام از این سطوح عناصر متفاوت و خاصی در تشکیل منظر شهری مؤثر هستند (اله‌قلی پورملا یوسف و همکاران، ۱۴۰۰: ۹۴). چهار دوره زمانی و پنج رویکرد مطرح در آن در چارچوب مفهومی منظر شهر عبارتند از انقلاب صنعتی تا «جنبش منظر شهر» (۱۹۶۰) با رویکرد زیباشناختی؛ جنبش منظر



شکل (۱): طبقه‌بندی دوره‌های زمانی و رویکردهای مطرح در نظریات منظر شهر، منبع (همان: ۱۹۹۰).

سنگ‌سیاه شیراز شده است. وحدت و همکاران (۱۳۹۴) در مقاله با عنوان «تبیین ابعاد مؤثر بر منظر خیابان در جهت ارتقای خوانش منظر فضاهای شهری» بررسی‌ها نشان می‌دهند، ارزش کیفی منظر خیابان‌های مرکزی شهر همدان در سطح متوسطی قرار دارد که با استفاده از عواملی چون ارتقای نظم بصری خیابان، ساماندهی جداره‌ها و بناهای قدیمی، زمینه‌سازی حضور هنرهای خیابانی و گرافیکی، تعریف و تقویت نشانه‌ها در بعد معنایی و کالبدی می‌توان به منظور ارتقای سطح خوانش شهروندان و مطلوبیت منظر این فضاها اقدام نمود. ذکاوت و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان «ارتقاء سرزندگی در فضاهای شهری با تأکید بر رویکرد ساماندهی منظر شهری (مطالعه موردی: شهر یاسوج)» انجام داده‌اند، نتایج این پژوهش بیانگر آن است که بین ارتقاء سرزندگی در فضاهای عمومی شهرهای با رویکرد ساماندهی منظر شهری یک الگوی نسبتاً خطی با شیب مثبت وجود دارد و پیشنهاداتی چون طراحی صحیح در کف‌سازی و مبلمان شهری، مرمت و ساماندهی فضاها، ایجاد کاربری‌های خدماتی متنوع، ایجاد المان‌های هنری در شهر یاسوج ارائه داده‌اند. اسماعیل‌دخت

در سال‌های اخیر رویکرد منظر در کنار سایر رویکردها، به سبب دیدگاه جامع و تبیین پارادایم‌های نو در باز تعریف رابطه انسان و محیط به طور گسترده‌ای مورد توجه قرار گرفته است. با این حال مفهوم واحد و دقیقی از چیستی و ماهیت آن ارائه نشده و وجود ادبیات نظری گسترده در رابطه با تعاریف منظر، ابهام در مفهوم و دشواری در کاربست آن را در پی داشته است (مثنوی و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۲). با این وجود پژوهش‌های بسیاری به منظر بافت‌های مختلف شهری پرداخته‌اند که عمده این پژوهش‌ها بر تأثیرات منظر شهری بر کیفیت زندگی و بهبود فضای شهری تأکید داشته‌اند که در ادامه به برخی از مهمترین این پژوهش‌ها پرداخته شده است.

حبیبی داود (۱۳۹۲) در مقاله به بررسی عوامل مؤثر بر افول حس سرزندگی و زیست‌پذیری در بافت‌های تاریخی و فرسوده محله سنگ‌سیاه شیراز پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که عوامل متعددی نظیر فرسودگی در ابنیه و کالبد و سیمای بافت، عدم برخورداری لازم از تأسیسات و زیرساخت‌ها و خدمات شهری مناسب با نیاز امروز و هم‌چنین نبود زندگی اقتصادی مناسب بافت، سبب افول سرزندگی و زیست‌پذیری و در نهایت فرسودگی بافت

جدول (۱): عوامل اولیه مؤثر بر منظر شهری

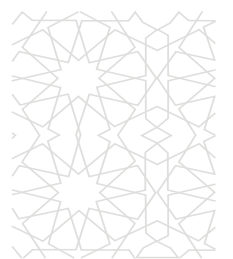
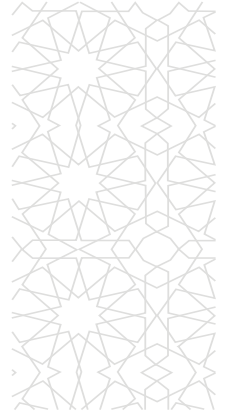
ردیف	عامل	کد
۱	انعطاف‌پذیری عملکردها	V1
۲	تنوع	V2
۳	زیبایی بصری	V3
۴	وحدت فضایی (هماهنگی‌های عناصر)	V4
۵	غنای حسی	V5
۶	استفاده از عناصر طبیعی	V6
۷	تناسبات بصری	V7
۸	ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی	V8
۹	خوانایی عملکردها	V9
۱۰	نفوذپذیری	V10
۱۱	آلودگی بصری و صوتی	V11
۱۲	میلان شهری	V12
۱۳	دیوارنگاری‌ها	V13
۱۴	احساس امنیت و آرامش	V14
۱۵	نورپردازی‌ها	V15
۱۶	رنگ و مصالح	V16
۱۷	نمادها و نشانه‌ها	V17
۱۸	زیبایی خط آسمان شکل گرفته به وسیله ساختمان‌ها	V18
۱۹	فضای پیاده‌روها	V19
۲۰	فضای سبز	V20
۲۱	یکپارچگی با سایر بافت‌های محله	V21
۲۲	سازگاری سبک‌های ساختمانی	V22

فرجی و همکاران، ۱۴۰۰؛ بهرامی همدانی و تقوایی، ۱۴۰۰؛ عبدالهی و محبی، ۱۴۰۰؛ زلکی و همکاران، ۱۴۰۰؛ غفاری و همکاران، ۱۳۹۹

روش‌شناسی پژوهش

محله سنگ‌سیاه واقع در پهنه جنوب غربی بافت تاریخی شهر شیراز (منطقه ۸ شهرداری) با جمعیتی بالغ بر ۶۹۸۲ نفر در قالب هزار و ۸۸۷ خانوار طی دهه‌های

و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «قیاس تطبیقی خوانش ساکنین از شهر (منظر شهری) با طرح‌های توسعه شهری بررسی انتقال منظر شهر سنتی به شهر معاصر شیراز به این نتیجه رسیده‌اند که علی‌رغم تأثیرات دستگاه حکومتی در توسعه شهر تا اواخر قاجار، اقدامات و پیشنهادات مردم و حاکمیت در فضاهای انضمامی صورت می‌گرفت که اقداماتی مبتنی بر تجربه-ادراک ساکنین بود. انتقال از منظر شهر سنتی به شهر معاصر در شیراز از دوران رضاشاه روی می‌دهد که تمایل به نظم حداکثری و استانداردسازی علی‌رغم ارتقای مؤلفه‌های کمی شهر، منجر به تبدیل فضاهای انضمامی سه بعدی مبتنی بر تجربه-ادراک ساکنین به فضاهای انتزاعی دوبعدی و آزمایشگاهی شد. در خوانش وضع موجود، شناخت ابره‌ها (اشیا) در شهر، بر مبنای علوم طبیعی و عدم اهتمام به تأویل‌ها که فهم ساکنین از شهر را شکل می‌دهند، منجر به تقلیل‌گرایی در شناخت شهر و در نتیجه اقدامات شهری شده و به نظر می‌رسد علت و علل بروز بحران در ادراک ساکنین از شهر است. در مقاله‌ای با عنوان «فضای عمومی Bonenberg در نواحی سکونت، با استفاده از روش پیمایش و با استفاده از معیارهای فضایی و اجتماعی (۲۰۱۵)» به این نتیجه می‌رسد که عامل اصلی تأثیرگذار در کیفیت پایین و عدم استفاده از فضاهای عمومی، بی‌توجهی به نیازهای واقعی و اجتماعی شهروندان است. بررسی پژوهش‌های انجام شده در خصوص منظر شهری، نشان داد که عوامل بسیاری بر کیفیت منظر شهری تأثیرگذارند که به عنوان عوامل اولیه تأثیرگذار بر منظر شهری در پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گرفته است.



از بزرگان علم در قرن دوم هجری است (گلستانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۵۷۷) جدول (۲) و شکل (۲).

اخیر توسعه شهری با مشکلات عدیده اجتماعی روبه‌رو بوده است. نام این محله برگرفته از سنگ سیاه‌رنگ آرامگاه سیبویه،

جدول (۲): وضعیت جمعیت و وسعت محله سنگ‌سیاه

نام محله	مساحت (هکتار)	مساحت (درصد)	جمعیت	جمعیت به درصد
سنگ‌سیاه	۵۴	۱۴	۶۹۸۲	۷/۸

منابع: شهرداری منطقه ۸ شیراز، سازمان میراث فرهنگی استان فارس



شکل (۲): موقعیت محله سنگ‌سیاه در بافت تاریخی

تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز از طریق وزن‌دهی است که توسط کارشناسان تکمیل و در نهایت جهت تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از نرم افزار MicMac بهره‌گیری شده است جدول (۱).

یافته‌های حاصل از توزیع پرسشنامه کارشناسان شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز

تجزیه و تحلیل پیرامون‌های کلیدی مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز با استفاده از نرم‌افزار میک‌مک و روش تحلیل اثرات متقاطع، بیانگر درجه پرشدگی ۹۲/۵۶ درصد بوده که بیانگر تأثیرگذاری به نسبت بالای عوامل بر یکدیگر بوده است. از مجموع ۴۴۸ رابطه (۲) ماتریسی قابل ارزیابی، ۲۸۶ رابطه، دارای اثرات متقاطع ۳ بوده است

پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش توصیفی - تحلیلی است. جهت گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز از پرسشنامه و تکنیک دلفی و مطالعات کتابخانه‌ای - اسنادی بهره‌گیری شده است. برای به کارگیری تکنیک دلفی و تحلیل اثرات متقاطع، در دو مرحله پرسشنامه - ها تهیه شده است، مرحله اول، شامل ۷۰ پرسشنامه باز که در آن مهمترین عوامل مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز در موضوعات محوری با در نظر گرفتن حوزه‌های مختلف و همه‌جانبه منظر در اختیار کارشناسان (کارشناسان مدیریت شهری که به موضوع پژوهش مرتبط بوده و به شیوه گلوله برفی انتخاب شده‌اند) قرار داده شده است که به استخراج کلی عوامل مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز انجامید. مرحله دوم، شامل ۵۰ پرسشنامه (۱) برای تعیین عوامل اصلی (کلیدی) مؤثر بر منظر بافت‌های

شاخص‌ها تأثیر بیشتری گذاشته‌اند. ۳۶ رابطه نیز از مجموع اثرات متقاطع، نه از هم تأثیر پذیرفته‌اند و نه بر روی هم تأثیر گذاشته‌اند جدول (۳)

(یعنی شاخص‌ها از هم تأثیر پذیرفته‌اند و بر هم دیگر تأثیرگذار بوده‌اند). ۸۳ رابطه دارای اثرات متقاطع ۲ بوده، یعنی نقش تقویت کننده داشته‌اند. ۷۹ رابطه نیز دارای اثرات متقاطع ۱ بوده، یعنی بر روی دیگر

جدول ۳: ماتریس MDI از عوامل مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز

ابعاد ماتریس	تکرار	بدون تأثیر	تأثیرگذار	تقویت کننده	توانمندساز	درجه پرشدگی	جمع
۲۲*۲۲	۲	۳۶	۷۹	۸۳	۲۸۶	۹۲/۵۶ درصد	۴۴۸

تحلیل میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری عامل‌های مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز

همانطوری که در شکل (۳) قابل مشاهده است از میان ۲۲ عامل اصلی مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز، در مجموع ۷ عامل کلیدی در وضعیت منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز تأثیرگذارند این عامل‌ها در

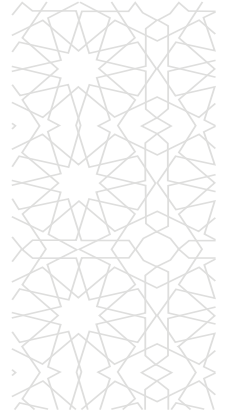
نیمه شمال غربی شکل (۳) قرار گرفته‌اند بدین صورت که این عامل‌ها بیشترین تأثیرگذاری و کمترین تأثیرپذیری را بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز دارند و شامل عوامل « وحدت فضایی (هماهنگی‌های عناصر) (V4)، رنگ و مصالح (V16)، فضای پیاده روها (V19)، احساس امنیت و آرامش (V14)، فضای سبز (V20)، مبلمان شهری (V12) و نورپردازی‌ها (V15) » می‌باشند.



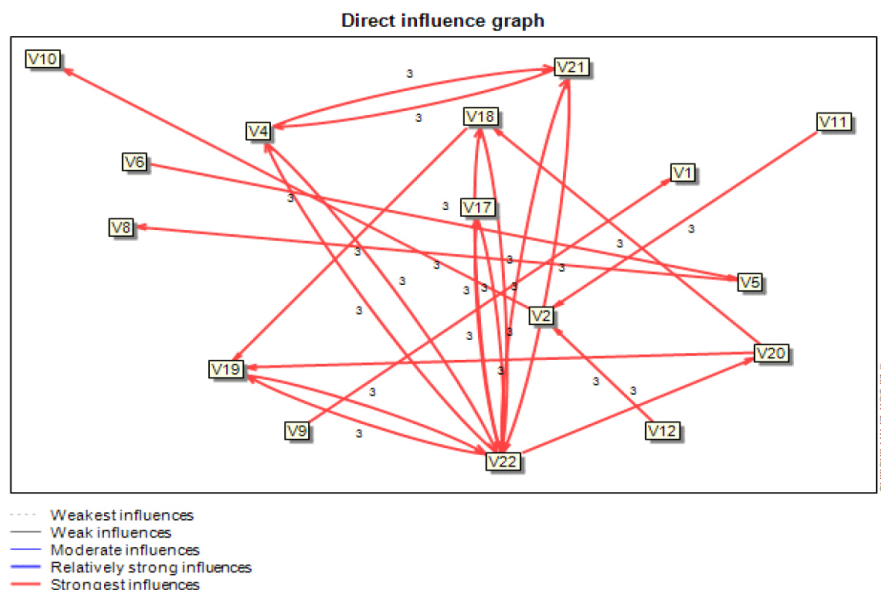
شکل ۳: شناسایی پیشران‌های کلیدی مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز

شهر شیراز بر یکدیگر را نشان می‌دهد. همانطوری که در شکل (۴) قابل مشاهده است عوامل « فضای سبز (V20) و سازگاری سبک‌های ساختمانی (V22) » بیشترین

شکل (۴) تأثیرات مستقیم بسیار قوی و شکل (۵) تأثیرات مستقیم بسیار ضعیف از میان مجموع عامل‌های مؤثر بر کیفیت منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه



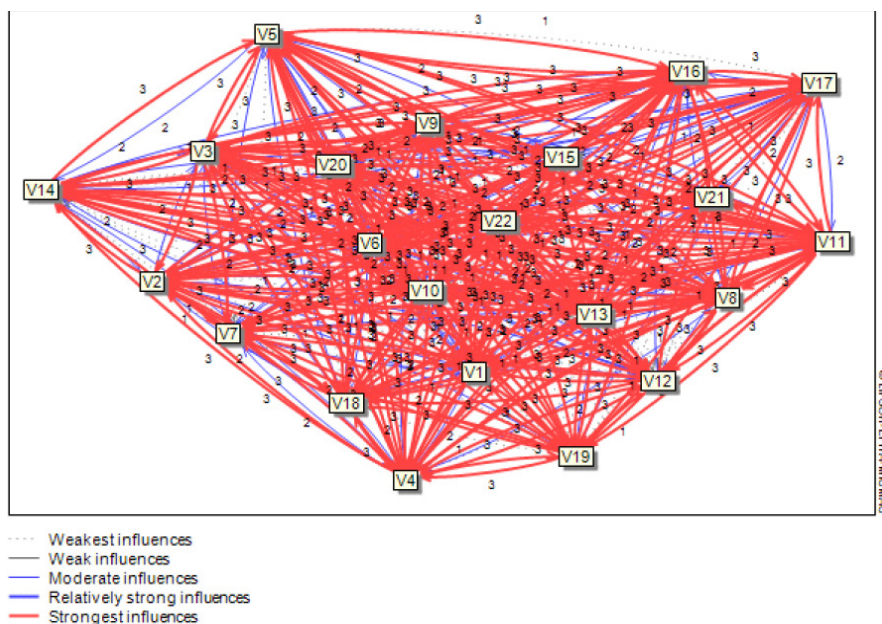
میزان تأثیرگذاری قوی بر سایر متغیرها مورد توجه ویژه مدیران شهری شیراز باشد. را داشته است که این دو عامل باید



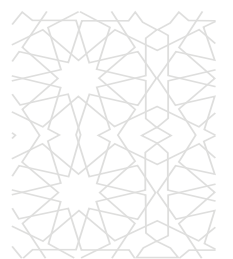
شکل ۴: تأثیرات مستقیم عامل‌های مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز بر یکدیگر (تأثیرات بسیار قوی)

و صوتی (V11)، نمادها و نشانه‌ها (V17) و فضای پیاده‌روها (V19) « بیشترین میزان تأثیرات ضعیف بر سایر عامل‌های مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز را داشته‌است (۳).

تأثیرات مستقیم بسیار ضعیف عامل‌های مؤثر بر کیفیت منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز بر یکدیگر در شکل (۵) قابل مشاهده است، عوامل) وحدت فضایی (همانگی‌های عناصر) (V4)، غنای حسی (V5)، آلودگی بصری

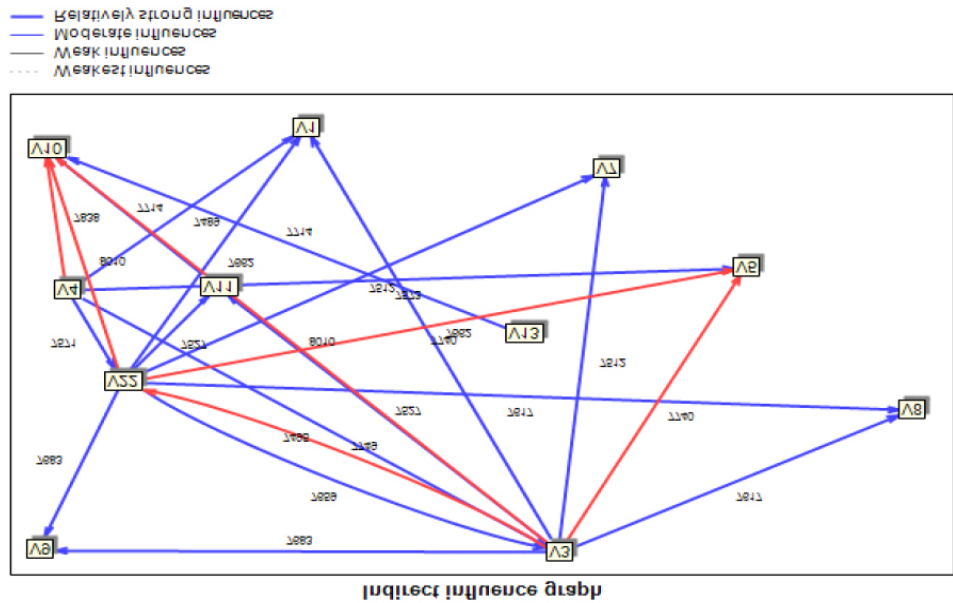


شکل ۵: تأثیرات مستقیم عامل‌های مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز بر یکدیگر (تأثیرات بسیار ضعیف)

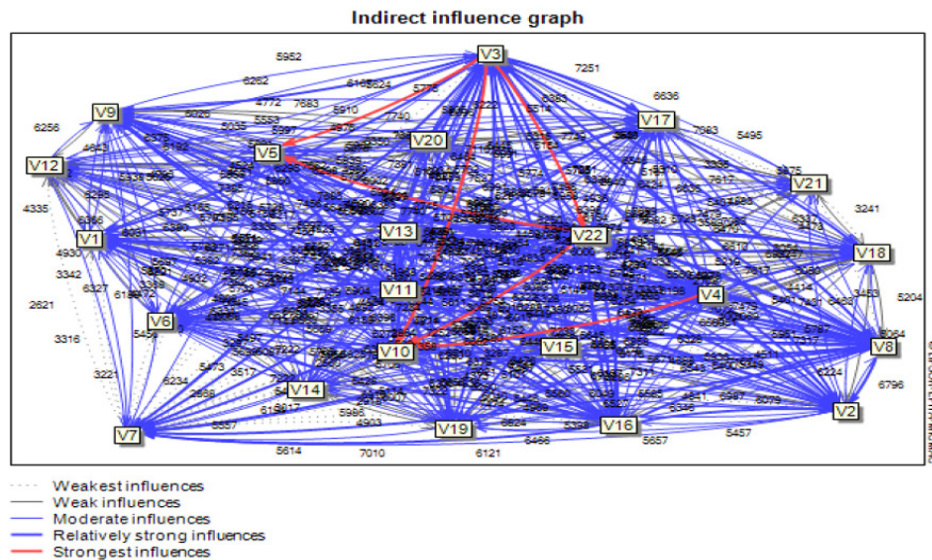


سبک‌های ساختمانی (۷۲۲)» قوی‌ترین و بیشترین میزان تأثیرات بر سایر عامل‌های مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز داشته‌اند.

شکل (۶)، تأثیرات غیرمستقیم بسیار قوی عوامل تأثیرگذار بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز را نشان می‌دهد، «زیبایی بصری (۷۳) و سازگاری



شکل ۶: تأثیرات غیر مستقیم عامل‌های مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز بر یکدیگر (تأثیرات بسیار قوی)



شکل ۷: تأثیرات غیر مستقیم عامل‌های مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز بر یکدیگر (تأثیرات بسیار ضعیف)

پیاده‌روها (v19)، رنگ و مصالح (v16)، تنوع (v2)، ویژگی‌های تاریخی و فرهنگی (v8)، زیبایی خط آسمان شکل گرفته به وسیله ساختمان‌ها (v18)، یکپارچگی با

تأثیرات غیر مستقیم بسیار ضعیف عوامل تأثیرگذار بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز در شکل (۷) نشان داده شده است، «تناسبات بصری (v7)، فضای

سایر بافت‌های محله (v21)، نمادها و نشانه‌ها (v17)، زیبایی بصری (v3)، خوانایی عملکردها (v9)، مبلمان شهری (v12)، انعطاف‌پذیری عملکردها (v1)، «عامل‌هایی هستند که بیشتر میزان تأثیرات غیر مستقیم بر سایر عامل‌های مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز را داشته‌اند.

نتیجه‌گیری

منظر شهری مطلوب، تأثیرات بسیاری بر کیفیت زندگی شهروندان و افزایش میزان رضایت‌مندی آنان از عملکرد مدیریت شهری دارد که به دنبال آن سبب ارتقا مشارکت شهروندان در طرح‌های توسعه شهری خواهد شد. دستیابی به منظر شهری مطلوب، مستلزم، شناسایی عوامل مؤثر بر آن و برنامه‌ریزی برای بهبود وضعیت این عوامل می‌باشد. چرا که به واسطه ارتباط درونی عوامل تشکیل‌دهنده منظر، تغییر در هر عامل سبب تغییر در سایر عوامل می‌شود. در این میان مداخله در منظر بافت‌های تاریخی شهرها به سبب ارزشمندی این بافت‌ها، بسیار حساس است.

نتایج پژوهش حاضر بیانگر آن است که از میان ۲۲ عامل اصلی مؤثر بر منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز، در مجموع ۷ عامل کلیدی در وضعیت منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز تأثیرگذارند بدین صورت که این عامل‌ها بیشترین تأثیرگذاری را بر سایر عوامل تأثیرگذار بر منظر بافت تاریخی محله سنگ‌سیاه گذاشته‌اند و کمترین تأثیرپذیری را از سایر عواملی که منظر بافت‌های تاریخی محله سنگ‌سیاه شهر شیراز را تحت تأثیر قرار داده‌اند، پذیرفته‌اند. این عوامل عبارتند از: وحدت فضایی (هماهنگی‌های عناصر)، به عنوان یکی از مهمترین عوامل تأثیرگذار

بر کیفیت منظر شناخته می‌شود. با توجه به بافت تاریخی محله سنگ‌سیاه شیراز، چنانچه به واسطه مداخلات غیرعلمی، وحدت فضایی و هماهنگی عناصر این محله تغییر یابد، آثار آن را به وضوح می‌توان بر منظر شهری این محله مشاهده نمود. پیشنهاد می‌شود هر گونه تغییر در این بافت با مشارکت شهروندان ساکن در این بافت باشد و در ایجاد هرگونه کاربری، حداکثر وحدت فضایی با رعایت اصل هویت شهروندی (فرهنگ شهروندان) رعایت شود. رنگ و مصالح؛ هماهنگی رنگ و مصالح با سایر عوامل تأثیرگذار بر منظر به‌ویژه هندسه بافت، سبب ارتقای کیفیت منظر بافت‌ها خواهد شد، این امر در محلات تاریخی از جمله محله سنگ‌سیاه شیراز به‌واسطه قدمت آن اهمیت دوچندانی دارد. با توجه به اینکه اقدامات بازآفرینی در بافت محله سنگ‌سیاه شیراز از ضروریات است، پیشنهاد می‌شود از رنگ‌ها و مصالح بومی که تغییرات کمتری در بافت ایجاد می‌کند استفاده گردد و از هر گونه ساخت و سازی که سبب از بین رفتن معماری سنتی در بافت می‌شود، جلوگیری شود.

فضای پیاده‌روها؛ با توجه به اینکه شهروندان بیشترین ارتباط را با فضای پیاده‌روها دارند، بهبود کیفیت فضای پیاده‌روها در ابعاد مختلف ذهنی و عینی آن، که شامل تمامی ۲۲ عامل مؤثر بر منظر شهری است که در بخش یافته‌ها به آن اشاره شد، سبب افزایش میزان رضایت‌مندی شهروندان از منظر شهری خواهد شد که در محله سنگ‌سیاه شیراز با توجه به استفاده حداکثری از فضاهای پیاده‌رو، بهبود وضعیت آن، و برنامه‌ریزی جهت گسترش فضای پیاده‌روی بدون آسیب به بافت‌های ارزشمند تاریخی، تأثیرات بسیاری بر منظر شهری محله سنگ‌سیاه خواهد داشت. در این

آن افزایش حس سرزندگی محله شود. پیشنهاد می‌شود در طراحی و توسعه مبلمان شهری، عناصر فرهنگی متناسب با بافت تاریخی محله سنگ‌سیاه به ویژه حس مکان یا روح مکان رعایت شود. همچنین قبل از هر اقدامی، سرانه‌های مورد نیاز در خصوص مبلمان‌های شهری ضروری برای محله سنگ‌سیاه محاسبه گردد.

نورپردازی‌ها، استفاده از نور در فضاهای شهری به منظور دو هدف تامین روشنایی و نورپردازی صورت می‌گیرد. بهبود وضعیت نورپردازی، ضمن اینکه سبب جذابیت و زیبای منظر شهری می‌شود، ایمنی و امنیت را در محیط نیز برقرار می‌نماید. بهبود وضعیت نورپردازی در محله سنگ‌سیاه شیراز، سبب ارتقاء سرزندگی شبانه فضاهای شهری محله سنگ‌سیاه خواهد شد. پیشنهاد می‌شود نورپردازی‌های متناسب با بافت‌های سنتی و تاریخی مورد استفاده قرار گیرد و در عین حال از نورپردازی‌های جدید هوشمند بهره‌برداری شود.

پی‌نوشت

۱. نمونه‌های مورد بررسی بر اساس روش گلوله برفی و از کارشناسان مرتبط به ویژه در حوزه مدیریت شهری استفاده شده است و از حداکثر نمونه‌های در دسترس بهره‌گیری شده است.

۲. این رابطه‌ها بر اساس تأییراتی که هر عامل بر سایر عوامل داشته است محاسبه شده است. به عنوان مثال یک کارشناس تشخیص داده است که میزان تأییرگذاری یک عامل بر عامل دیگر بسیار زیاد است و عدد ۳ داده است. و به همین ترتیب اعداد ۲ و ۱ و ۰.۰ مجموع این رابطه‌ها عدد ۴۴۸ بوده است.

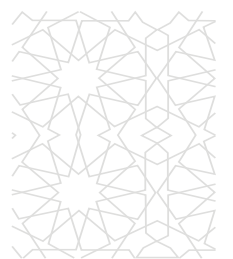
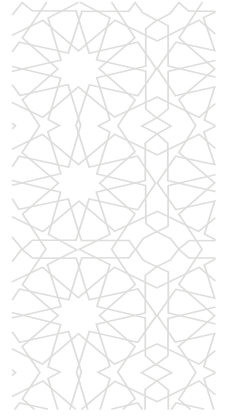
۳. منظور از تأییرات مستقیم و غیر مستقیم این است که یک عامل به طور مستقیم بر

خصوص پیشنهاد می‌شود همزمان با توسعه فضای پیاده‌روی، امکانات و زیرساخت‌های لازم متناسب با فرهنگ بومی بافت تاریخی لحاظ شود تا کمترین تغییرات فرهنگی در بافت ایجاد شود.

احساس امنیت و آرامش؛ با توجه به تاریخی بودن محله سنگ‌سیاه و همچنین موقعیت فراگیری آن جهت دسترسی به بناهای تاریخی ارزشمند، توجه به بکارگیری عناصر و ترکیب‌های آرامش‌بخش در محله، سبب افزایش کیفیت منظر شهری در این محله تاریخی خواهد شد، پیشنهاد می‌شود جهت بهبود وضعیت احساس امنیت و آرامش شهروندان، مطالعاتی در خصوص وندالیسم شهری و همچنین شناسایی مکان‌های مخاطره‌آمیز در بافت تاریخی محله سنگ‌سیاه به ویژه برای بانوان ساکن در بافت، صورت پذیرد. در این خصوص بهبود وضعیت نورپردازی‌ها می‌تواند بسیار تأییرگذار باشد.

فضای سبز، با توجه به تأییرات فضای سبز در تمامی ابعاد منظر شهری، بهبود فضای سبز محله سنگ‌سیاه به دلیل تاریخی و سنتی بودن آن و مشکلات مربوط به فضای در دسترس برای برنامه‌ریزی جهت گسترش فضای سبز در محله، مستلزم مشارکت حداکثری ساکنان است. پیشنهاد می‌شود جهت بهبود وضعیت فضای سبز محله، با مشارکت شهروندان و انجام مطالعات در خصوص امکان‌سنجی شیوه‌های مدرن توسعه فضای سبز، مانند دیوار سبز و بام سبز انجام پذیرد.

مبلمان شهری متناسب با فرهنگ و ویژگی‌های طبیعی، یکی از مهمترین عوامل تأییرگذار بر کیفیت منظر شهری در محله سنگ‌سیاه است و بهبود وضعیت مبلمان شهری در این محله تاریخی، می‌تواند سبب افزایش پیاده‌روی در محله و به دنبال



عامل دیگر تأثیر گذاشته است. در تأثیرات غیرمستقیم، یک عامل بر عامل دیگر تأثیر می‌گذارد و سبب تأثیرگذاری بر سایر عوامل می‌شود.

منابع و مأخذ

اسماعیل دخت، مریم و سیدامیر منصوری و مهدی شیبانی (۱۴۰۰) قیاس تطبیقی خوانش ساکنین از شهر (منظر شهری) با طرح‌های توسعه شهری بررسی انتقال منظر شهر سنتی به شهر معاصر شیراز، نشریه باغ نظر، دوره ۱۸، شماره ۹۶، صص ۴۵-۵۸.

بهرامی همدانی، سجاد و سیدحسن تقوی (۱۴۰۰) چارچوب ارزیابی منظر بلوارهای تاریخی بر اساس مدل FVFL در تطابق با مفهوم HUL مورد پژوهی: بلوار طاق بستان (بلوار شهید شیرودی) کرمانشاه، صفه، دوره ۳۱، شماره ۹۳، صص ۸۳-۱۱۰.

حائری، ساناز و مریم اسماعیل دخت (۱۴۰۱) مقیاس‌های تعامل منظر شهری با اکولوژی شهری در برنامه‌های توسعه شهری، مجله منظر، ۱۴ (۵۹)، صص ۵۸-۷۳.

حبیبی، داوود (۱۳۹۲) بررسی عوامل مؤثر بر افول حس سرزندگی و زیست‌پذیری در بافت‌های تاریخی و فرسوده مطالعه موردی: محله سنگ‌سیاه شیراز، مطالعات شهر ایرانی اسلامی.

خان‌سفید، مهدی (۱۳۸۶) بررسی الگوی پراکنش فضاهای سبز شهری با رویکرد اکولوژی منظر شهری و رابطه آن با پایداری شهری (مورد مطالعه: کلان شهر تهران)، سومین همایش ملی فضای سبز و منظر شهری، جزیره کیش، <https://civilica.com/doc/61755>

ذکاوت، سینا و محمدرضا رضایی و حاتم پیام (۱۳۹۹) ارتقاء سرزندگی در فضاهای شهری با تأکید بر رویکرد ساماندهی منظر شهری

(مطالعه موردی: شهر یاسوج)، نشریه آمایش محیط، دوره ۱۳، شماره ۵۰، صص ۱۹۷-۲۱۵.

ریعی، رسا؛ فلامکی، محمد منصور (۱۴۰۱). واکاوی ریشه‌های بحران هویت و تأثیر آن بر کیفیت محلات مسکونی (نمونه مورد مطالعه: محله سنگ‌سیاه شیراز)، فصلنامه علمی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۱۳، شماره ۴۸، صص ۱۹۰-۲۰۸.

زارع، علیرضا و کورش لطفی (۱۳۹۶). رنگ در شهر با رویکرد ایجاد تنوع و سرزندگی در فضای شهری، نشریه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، سال هشتم، شماره ۲۸، صص ۹۹-۱۱۰.

زلکی، یحیی و مجید شمس و عباس ملک‌حسینی (۱۴۰۰) ارزیابی تأثیرات عناصر مبلمان شهری بر سیما و منظر شهر (مطالعه موردی: منطقه چهار شهرداری کلانشهر اهواز)، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۱۲، شماره ۴۷، صص ۲۵-۳۸.

زیاری، کرامت‌اله و مجتبی روستا و سجاد رفیعیان و مرجان دلوی (۱۴۰۰) نقش مشارکت‌های مردمی در سامان‌دهی بافت فرسوده شهر جهرم، پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)، دوره ۵۳، شماره ۱، صص ۳۵-۴۶.

زیاری، کرامت‌اله و هاجر یداله‌نیا و حسین یداله‌نیا (۱۳۹۹) تحلیل عملکرد مدیریت شهری با تأکید بر شاخص‌های حکمروایی خوب از منظر شهروندان (مورد مطالعه: شهر ساری)، دوره ۱۱، شماره ۴۰، صص ۱-۱۶.

سلطان‌قرائی، صبا و سیدامیر منصوری و مریم سینگری (۱۴۰۱) نقش نحو فضا در تحلیل منظرین، مجله منظر، ۱۴ (۵۹)، صص ۲۰-۲۹.

شاملو، شبیم؛ نقی‌زاده، محمد؛ حبیب، فرح (۱۳۹۷) واکاوی رویکردها و زمینه‌های نظری

اله‌قلی پورملایوسف، سمیرا و مریم حافظی‌فر و غلامرضا مختاری‌اصل و مسلم محمدی‌کله-سر (۱۴۰۰) تأثیر تراکم ساختمانی بر منظر شهری با تأکید بر پایداری در شهر اردبیل؛ نمونه موردی: شهرک نادری اردبیل، نشریه شباک، دوره ۷، شماره ۶، صص ۹۱-۱۰۰.

همتی، مرتضی و سیدامیر منصوری و ناصر براتی (۱۴۰۱) رسانه، روشی برای تغییر منظر شهری، تبیین مدل مفهومی اثرگذاری بر منظر شهری بدون مداخله فیزیکی، مجله منظر، ۱۴ (۵۸)، ۶۶-۷۷.

وحدت سلمان و حسن سجاذزاده و مهرداد کریمی مشاور (۱۳۹۴) تبیین ابعاد مؤثر بر منظر خیابان در جهت ارتقای خوانش منظر فضاهای شهری مطالعه موردی: خیابان‌های بافت مرکزی شهر همدان، مطالعات شهری-۱۳۹۴ شماره پانزدهم.

Bonenberg, Wojciech (2015) Public space In the residential areas: the method of socialspatial analysis. *Procedia Manufacturing*, 31720-1727.

Deng, L., Zhang, Q., Cheng, Y., Cao, Q., Wang, Zh., Wu, Q., Qiao, J. (2022). Underlying the influencing factors behind the heterogeneous change of urban landscape patterns since 1990: A multiple dimension analysis, *Ecological Indicators*, Volume 140, July 2022, 108967.

Ebrahimzadeh, I., & Komasi, H. (2014) Evaluation of quality of municipal services using (ServQual Model) (Case study: Municipality of Songhor city), *Urban Structure and Function Studies*, 2 (1), 153-172.

Fan, X., Nazir, M.S., Aziz, H.A., (2021) Changes in county-scale landscape patterns in northern Fujian Province. *E3S Web of Conferences* 257, 03005.

و تدوین چارچوب مفهومی منظر شهری، معماری و شهرسازی آرمانشهر، شماره ۲۳، صص ۱۹۷-۲۰۹.

عبداله‌ی، یگانه؛ محبی، رضا (۱۴۰۰) بررسی و شناخت عوامل مؤثر بر حفظ و ارتقا تعلق مکانی در سیما و منظر شهری (مطالعه موردی: ده ونک تهران)، کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست.

غفاری، عباس و مرتضی میرغلامی و بیتا شفائی (۱۳۹۹) تبیین کیفیت مناظر صوتی سراهای بازار تبریز بر اساس ارزیابی‌های عینی و ذهنی، دوره ۹، شماره ۱۸، صص ۱۱۳-۱۳۹.

فرجی، سعدی و احمد حامی و فرزین امامی (۱۴۰۰) ارزیابی شاخص‌های کیفیت منظر عمومی شهری، آمایش محیط، دوره ۱۴، شماره ۵۵، صص ۶۱-۷۹.

کلانتری خلیل‌آباد، حسین و ساناز صادقی و مهدی حقی (۱۳۹۵) راهبردهای مرمت در بافت‌های تاریخی شهرها با تأکید بر مدیریت بحران زلزله (مطالعه موردی: محله سیروس تهران)، مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، دوره ۶، شماره ۲۳، صص ۶۱-۷۴.

گلستانی، نفیسه و مهدی خاکزند و محسن فیضی و باقر کریمی (۱۴۰۰) ارتقای ادراک محیط در بافت تاریخی به منظور پایداری اجتماعی محلات (مورد مطالعه: گذر بازارچه فیل در محله اسحاق بیگ و گذر بازارچه حاج زینل در محله سنگ‌سیاه در بافت تاریخی شیراز)، اثر، دوره ۴۲، شماره ۴، صص ۵۶۹-۵۸۴.

مثنوی، محمدرضا و حشمت‌اله متدین و پریچهر صابونچی و مرتضی همتی (۱۴۰۰) تحلیل مفهوم منظر و رویکرد منظر از سطح نظری تا عرصه اجرایی: مرور ادبیات نظری، منظر، دوره ۱۳، شماره ۵۷، صص ۲۲-۳۷.

Landscape and Urban Planning, Volume 221, May 2022, 104357.

Komasi, Hossein, Sarfaraz Hashemkhani Zolfani, Olegas Prentkovskis, and Paulius Skačkauskas. 2022. "Urban Competitiveness: Identification and Analysis of Sustainable Key Drivers (A Case Study in Iran)" Sustainability 14, no. 13: 7844. <https://doi.org/10.3390/su14137844>.

Fukahori, K & Kubota, Y (2018) "The role of Design Elements on the Cost- Effectiveness of Streetscape Improvement", Landscape & Urban planning. NO. 63, pages 75-91

Healey, P. (2010). Making better places: The planning project in the twenty-first century. Macmillan International Higher Education.

Inoue, T., Manabe, R., Murayama, A., Koizumi, H. (2022) Landscape value in urban neighborhoods: A pilot analysis using street-level images,